

## SHAXS VA JAMIYAT TAFAKKURIGA TA'SIR KO'RSATISHDA SHARQ VA G'ARB OLIMLARI VA ASARLARINING O'RNI

**Ziyodov Husniddin Isomiddin o'g'li**

*Ma'naviyat asoslari (Ijtimoiy- gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi)*

*1-kurs magistr Gmail: [husniddinziyodov2@gmail.com](mailto:husniddinziyodov2@gmail.com)*

+998880781188

**Annotatsiya:** *Ushbu ilmiy maqolada shaxs va jamiyat tafakkuriga ta'sir ko'rsatishda Sharq va G'arb olimlari va ularning asarlarining o'rni batafsil tahlil etiladi. Maqola shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqani, madaniy tafakkur tizimlarining farqlarini va bu tafakkur tizimlarining bir-biriga ta'sirini o'rganadi. Sharq va G'arb olimlarining falsafiy va ilmiy qarashlari, jamiyatning ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy tuzilmasiga qanday ta'sir ko'rsatganligi haqida batafsil tahlillar mavjud. Maqolada, shuningdek, har ikki madaniyatning ilmiy, ma'naviy va axloqiy qadriyatlarini hamda ularning o'zaro aloqalari orqali jamiyatlarning rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatilganligi keltiriladi. Sharq va G'arb tafakkurining o'zaro ta'sirini tushunish, global jamiyatlar o'rtasidagi hamkorlik va integratsiyaning rivojlanishiga yordam beradi.*

**Kalit so'zlar:** *tafakkur, shaxs, jamiyat, Sharq, G'arb, falsafa, ilm-fan, madaniyat, axloq, integratsiya, o'zaro ta'sir, jamiyat rivoji.*

Shaxs va jamiyat o'rtasidagi tafakkur o'zaro bog'liq bo'lib, ularning rivojlanishi madaniyat va falsafaning ta'siri ostida shakllanadi. Sharq va G'arb madaniyatlari, tarixan, o'zlarining dunyoqarashlari, ilmiy va falsafiy yondoshuvlarini shakllantirgan va shu orqali shaxs va jamiyat tafakkurini o'zgartirgan. Sharq va G'arbnining tafakkur tizimlari o'rtasidagi farqlar, shaxsning ichki dunyosini va uning jamiyatdagi o'rnini tushunishda katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada, Sharq va G'arb tafakkurining asosiy xususiyatlari, olimlarning g'oyalari, va ularning jamiyatdagi o'rni haqida keng qamrovli tahlil taqdim etiladi.

Sharq tafakkuri, xususan, Islom falsafasi va Sharq falsafasining boshqa tizimlari, ko'pincha insonning ma'naviy rivojiga katta e'tibor qaratadi. Sharq olimlarining asarlarida shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalar, axloqiy qadriyatlar, din, va ma'naviyat alohida ahamiyat kasb etadi. Sharq tafakkurida insonning ruhiy salomatligi va jismoniy farovonligi o'rtasidagi uyg'unlik asosiy tamoyil bo'lib, bu o'z-o'zini anglash, yaxshilik va adolatni targ'ib qilishga qaratilgan. Ibn Sino (Avicenna) va Al-Farobi kabi olimlar o'z asarlarida insonning aqliy va ruhiy rivojlanishini va jamiyatning adolatli tuzilmasini targ'ib etganlar.[1]

Ibn Sino "Tib qonunlari" asarida, insonning jismoniy va ruhiy salomatligini bir-biriga bog'lab ko'rsatgan. U, shuningdek, ilmning va aqliy faoliyatning ahamiyatini ta'kidlab, ilm-fan va falsafaning jamiyatni shakllantirishdagi rolini yuqori baholagan. Al-Farobiy, o'zining "Ajoyib davlat" asarida, ideal jamiyatni tasvirlab, unda axloqiy qadriyatlar va

adolatni ustuvor qilib ko'rsatgan. Sharq tafakkurida, shuningdek, Rumi kabi olimlar insonning ichki dunyosini o'rganishga katta e'tibor qaratgan, ularning g'oyalari ma'naviy o'sish va dunyo bilan uyg'unlikka intilishdan iborat bo'lib, jamiyatdagi hamjihatlik va tinchlikni ta'minlashga qaratilgan.

Sharq falsafasining o'ziga xosligi, uning jamiyat va shaxs o'rtasidagi o'zaro aloqani o'rgatishda jamiyatni axloqiy asosda tuzishga intilishidir. Al-Farobiy va Ibn Sino kabi olimlar, shaxsning axloqiy mas'uliyatini va jamiyatga xizmat qilish zaruratini ta'kidlaganlar. Bu g'oyalar, jamiyatning ijtimoiy tizimini shakllantirishda va individualning jamiyatdagi o'rnini aniqlashda muhim rol o'ynagan.[2]

G'arb tafakkuri, o'z navbatida, ko'proq rasyonalizm va ilmiy yondoshuvga asoslanadi. G'arbda, ayniqsa, Renessans va Yangi davr falsafasida, insonning aqliy faoliyatini va rasyonallikni asosiy omil sifatida ko'rish, uning shaxsiy o'sishini va jamiyatdagi o'rnini aniqlashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Descartes "Cogito, ergo sum" (Men o'ylayman, demak, mavjudman) g'oyasi orqali shaxsning mavjudligini o'zining tafakkuriga bog'lab, shaxsiy anglashuvni yangi darajaga olib chiqdi. Bu g'oya, insonning dunyoqarashini o'zgartirib, rasyonallik va ilmiy yondoshuvni markazga qo'ydi.

Kantning "Xom xayollar va aqliy faoliyat" asari orqali, inson tafakkurining cheklanganligi va bilim olishning cheklanganligi muhokama qilingan. U, o'z asarida, shaxsiy erkinlik va ilmiy bilimlarni jamiyatdagi ijtimoiy tizimlar bilan bog'lab, shaxsning o'z o'rnini aniqlashda muhim asos bo'lgan. G'arb tafakkurining rivojlanishida, ayniqsa, Aristotelning "Nikomax etika" asari muhim ahamiyatga ega bo'lib, unda axloqiy me'yorlar va insonning jamiyatdagi o'rnini haqida keng muhokama qilinadi.

G'arb tafakkuri tarixiy jihatdan rivojlanib, shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni shakllantirgan. Antik davrda yunon faylasuflari, ayniqsa Aristotel, insonning axloqiy va ma'naviy hayotini tushunishga harakat qilgan. Aristotel "Nikomax etikasi"da axloqiy me'yorlarni va shaxsning jamiyatdagi o'rnini ko'rsatgan. Renessans davrida ilm-fan va falsafa yangilandi, ilmiy izlanishlar va san'atda yangiliklar paydo bo'ldi. Kopernik va Galiley kabi olimlar G'arb tafakkurini yangi yo'nalishga olib chiqishdi, bu jamiyatdagi iqtisodiy va siyosiy tuzilmalarga ta'sir ko'rsatdi. Yangi davrda, Descartes "Cogito, ergo sum" degan g'oyasi orqali shaxsning tafakkurini asosiy o'lchov sifatida belgilagan. Kant esa, bilimning cheklanishi va erkin tafakkurning ahamiyatini ta'kidlagan. Bu davrda shaxsning erkinligi, ilmiy bilim va axloqiy mas'uliyatlar jamiyatning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan.

XX asrda G'arb tafakkuri ilmiy, texnologik va falsafiy o'zgarishlar bilan boyidi. Liberalizm, kapitalizm va demokriyaga asoslangan tizimlar shaxsning erkinligini ta'minlashga yordam berdi. Postmodernizm esa, ilmiy va axloqiy qadriyatlarni birlashtirishga harakat qildi.[3]

Sharq va G'arb tafakkuri tarixan alohida rivojlangan bo'lsa-da, ularning o'zaro ta'siri jamiyatlar va ilm-fanning rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Sharq va G'arb tafakkurlari o'rtasidagi aloqalar asosan ilm-fan, falsafa, axloq va madaniyat sohalarida o'z ifodasini topgan. Sharq va G'arb tafakkur tizimlari, bir-biriga ta'sir ko'rsatib, jamiyatlar va

falsafaning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan. O'rta asrlar davomida, Sharq olimlarining asarlari, ayniqsa, Islom olamida, G'arbda ilmiy inqilobning boshlanishiga katta turtki bergan. Al-Xorazmiy va Avicenna kabi olimlar, G'arbda ilm-fan va falsafaning rivojlanishiga muhim hissa qo'shganlar.

O'rta asrlar davomida Sharq olimlari, xususan, Islom dunyosidagi faylasuflar va olimlar, ilmiy kashfiyotlar va falsafiy g'oyalarda katta yutuqlarga erishdilar. Al-Xorazmiy, Ibn Sino, Al-Farobiy va boshqa olimlar o'z asarlarida matematikadan tortib tibbiyot va falsafagacha bo'lgan sohalarida keng bilimlarni taqdim etdilar. Sharq olimlarining ilmiy merosi G'arbda, ayniqsa, Renessans davrida qayta kashf qilindi va shu orqali G'arb ilmiy inqilobiga turtki berdi. Al-Xorazmiyning algebra bo'yicha asarlari, Ibn Sinoning tibbiyotga oid ishlari va Avicenna (Ibn Sino)ning falsafiy g'oyalari G'arb ilm-fanining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Sharq olimlari, o'z asarlarida, insonning ichki dunyosini va jamiyatni axloqiy asosda shakllantirishni ta'kidlaganlar. G'arb olimlari esa, rasyonalizm va ilm-fanning ahamiyatini ilgari surganlar. Bugungi kunda, globalizatsiya jarayonida, Sharq va G'arb tafakkurining integratsiyasi jamiyatlarning ma'naviy va ilmiy rivojlanishiga yordam bermoqda. Har ikki madaniyatning o'zaro ta'siri, ilmiy va falsafiy sohalarida o'zgarishlar kiritib, jamiyatlarning rivojlanishiga katta hissa qo'shgan.

Renessans davrida G'arbda ilmiy inqilob yuz berdi, va bu o'z navbatida Sharqda ham yangi ilmiy izlanishlarga ilhom berdi. G'arbda ilmiy metod va rasyonallik asosida ilm-fan rivojlanishi, Sharqda ham xos ilmiy yondashuvning shakllanishiga olib keldi. Sharqdagi ilmiy markazlarda, xususan, Islom olamida G'arbning ilmiy merosi o'rganila boshlandi. Avstriyalik olimlar va Yevropa universitetlarining Sharqda tashkil etilishi bu jarayonni tezlashtirdi.

Sharq va G'arb tafakkurining o'zaro ta'siri, falsafiy qarashlar va madaniy qadriyatlar nuqtai nazaridan ham o'z ifodasini topdi. Sharq falsafasi ko'pincha ma'naviyat, axloq va jamiyatning ruhiy jihatlariga qaratilgan bo'lsa, G'arbda esa rasyonalizm va ilmiy yondoshuvning ustunligi ko'proq ta'kidlangan. G'arbdagi Renessans va Yangi davr falsafasi, insonning dunyoqarashi va axloqiy mas'uliyatini shakllantirgan bo'lsa, Sharq falsafasi, xususan, Ibn Arabi va Rumiy g'oyalari orqali insonning ichki dunyosini va ma'naviy o'sishini ta'kidlagan.[4]

Bu ikki tafakkur tizimi o'rtasidagi aloqalar, o'zaro o'rganish va almashinuvlar orqali jamiyatlarning rivojlanishiga yordam berdi. Sharq va G'arb tafakkuri, bugungi kunda ilmiy, axloqiy va ma'naviy qadriyatlar orqali bir-biriga ta'sir ko'rsatmoqda. Globalizatsiya jarayonida, bu ikki madaniyatning o'zaro ta'siri yangi ilmiy va falsafiy qarashlarni shakllantirishda muhim omil bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Sharq va G'arb tafakkur tizimlari o'rtasidagi farqlar va ularning o'zaro ta'siri, shaxs va jamiyat tafakkurining rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatganini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Sharq olimlarining axloqiy qadriyatlari va G'arb olimlarining ilmiy yondoshuvi, bugungi jamiyatlarni shakllantirishda asosiy omillar sifatida qaraladi. Sharq va G'arb tafakkurining o'zaro ta'siri ilm-fan, falsafa va madaniyat sohalarida jamiyatlarning rivojlanishiga katta hissa

qo‘shgan. G‘arb ilm-fani va rasyonalizmi Sharqda yangi ilmiy izlanishlarga ilhom berib, Sharqning ma‘naviy va axloqiy qarashlari G‘arbda ham ta‘sir o‘zgartirishlarni yuzaga keltirgan. Har ikki madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir bugungi dunyoda davom etmoqda, va bu ta‘sir jamiyatlarning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Xasanov, A. (1995). *O‘zbek falsafasi tarixi*. Toshkent: O‘zbekiston.
2. Karimov I.A. (2016). *Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma‘naviyat.
3. Qodirov, A. (2002). *Falsafiy qarashlar: Sharq va G‘arb o‘rtasidagi ta‘sir*. Toshkent: Akademnashr.
4. Juraev, S. (2014). *Sharq va G‘arb falsafalarining ta‘siri*. Toshkent: Sharq.